

ЛІНГВІСТИЧНА СПЕЦИФІКА СИСТЕМИ НАЗВ ДЕЯКИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОВСТАНСЬКІЙ АРМІЇ

LINGUISTIC SPECIFICITY OF CERTAIN MILITARY RANKS IN THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Терещенко С.І.,

orcid.org/0000-0001-5940-725X

доктор філософії,

*молодший науковий співробітник відділу романських, германських та балтійських мов
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України*

Стаття присвячена дослідженню лінгвістичної специфіки військових звань, що функціонували в системі Української повстанської армії. У центрі уваги перебувають особливості номінації та вживання окремих термінів, які позначали ієрархічні позиції в структурі збройного формування. Аналіз здійснено на матеріалах документів та спогадів учасників УПА, що відображають мовну практику середини ХХ ст.

У статті досліджено семантичні та функціональні характеристики військових звань, їхнє місце в терміносистемі української мови та співвіднесеність із поняттями військової організації. Розглянуто звання, що охоплюють нижчу, середню та вищу ланки, а також простежено, як деякі з них співвідносилися з військовими посадами. Виявлено, що в окремих випадках номінації функціонували як взаємозамінні, коли посада фактично витісняла звання в комунікативній практиці. Інші ж терміни мали обмежене вживання, що свідчить про нерівномірність закріплення назв у мовному просторі.

Дослідження дозволяє зробити висновок, що терміносистема звань у межах визвольного руху не була однорідною. Її використання зумовлювалося як реальними організаційними потребами, так і мовними традиціями та соціокультурними чинниками. Військові звання постали не лише як засіб регламентації ієрархії, але й як елемент національно орієнтованої комунікації, що відображала прагнення до утвердження власної термінологічної системи.

З огляду на специфіку досліджуваного матеріалу, особливу увагу приділено семантичному наповненню назв, їхній варіативності та частотності. Описано рівень опрацювання розглянутих військових звань в українській лексикографічній практиці, походження та зв'язок з аналогічними назвами в інших українських військових формуваннях. У результаті окреслено тенденції формування і розвитку термінології військових звань, що становлять інтерес для історичної лексикології, соціолінгвістики та досліджень мови збройних формувань.

Отримані результати можуть стати підґрунтям для подальших студій, спрямованих на вивчення мовної картини національно-визвольного руху, а також для уточнення місця військової термінології в ширшому контексті історії української мови.

Ключові слова: термінологія звання, лексика, військова термінологія, семантика, номінація понять, терміносистема, варіативність, мовні особливості, національна специфіка.

The article is devoted to the study of the linguistic specificity of military ranks that functioned within the system of the Ukrainian Insurgent Army. The focus is on the peculiarities of nomination and usage of certain terms that designated hierarchical positions in the structure of the armed formation. The analysis is based on documentary sources and memoirs of UPA participants, which reflect the linguistic practice of the mid-twentieth century.

The article explores the semantic and functional characteristics of military ranks, their place in the terminological system of the Ukrainian language, and their correlation with the concepts of military organization. The study examines ranks covering lower, middle, and higher levels, and traces how some of them were related to military positions. It was revealed that in certain cases the nominations functioned as interchangeable, when a position in practice replaced a rank in communication. Other terms, however, had limited usage, which indicates the uneven consolidation of designations within the linguistic space.

The research allows us to conclude that the terminological system of ranks within the liberation movement was not homogeneous. Its use was determined both by real organizational needs and by linguistic traditions as well as socio-cultural factors. Military ranks emerged not only as a means of regulating hierarchy but also as an element of nationally oriented communication, reflecting the aspiration to establish an independent terminological system.

Given the specifics of the analyzed material, special attention is paid to the semantic content of the names, their variability, and frequency. The study also describes the degree of elaboration of the examined ranks in Ukrainian lexicographic practice, their origin, and connections with analogous designations in other Ukrainian military formations. As a result, tendencies in the formation and development of military rank terminology have been outlined, which are of interest to historical lexicology, sociolinguistics, and studies of the language of armed formations.

The findings may serve as a basis for further research aimed at exploring the linguistic picture of the national liberation movement, as well as clarifying the place of military terminology in the broader context of the history of the Ukrainian language.

Key words: terminology rank vocabulary military terminology semantics concept nomination term system variability linguistic features national specificity.

Постановка проблеми. Зважаючи на буремні обставини, в яких опинилася Україна в першій пол. XX ст., армія стала найвагомішим аргументом існування нашої держави. Розбудова української армії в нинішніх умовах проводиться небагато швидкими темпами. Утворено нові полки, бригади, корпуси, інші військові підрозділи, що отримали чимало історично-значимих назв, що відсилають до славної традиції українського війська минулого. Тож постає потреба широкого дослідження мотиваційного підґрунтя певних військових назв, зокрема й тих, що відсилають до Української повстанської армії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова Української повстанської армії привертає увагу дослідників після відновлення незалежності України, коли нарешті впала радянська цензура. Пожвавленням у дослідженнях можна було б назвати період після Помаранчевої революції 2004 р. та розсекречення частини архівних документів, пов'язаних із періодом діяльності УПА. Проте в більшості випадків маємо справу з історичними розвідками, що не торкаються лінгвістичної проблематики. Однією з перших спроб лексикографічно унормувати систему військових звань можна назвати «Російсько-український словник військової термінології» Якубського С. та Якубського О. (1928) [25]. Тим примітніша праця, враховуючи, що наступна спроба лексикографічної розвідки побачить світ аж 1995 р. завдяки старанням Бурячка А., Демського М. та Якимовича Б., що уклали «Російсько-український словник для військовиків» [1]. Надалі була потрібна інтеграція української системи військових звань відповідно до західного зразка, на що відгукується праця Карачун В., Черненко І. та Чиж С. «Російсько-українсько-англійський військовий словник» (2000) [6]. Дотичним є дослідження української військової лексики в межах кандидатської дисертації Мурашко Л. В. (1997) [16], а також дисертації на здобуття доктора наук Михайленко Т. Д. про екстралінгвістичні чинники формування й функціонування військових термінів (1996) [15]. Тим часом в середовищі української діаспори були власні наукові розробки, наприклад, дослідження «Арго українських вояків» Горбача О. (1963) [2]. Помітною працею є монографія Литовченко І., яка, втім, не охоплює сместу військових звань, а зосереджена на назвах зброї, амуніції та споруд [7]. Доповнюють картину статті Долинського Є. та Рубашової Л., що стосуються української військової термінології [3], [17].

Мета статті – пролити світло на вживання деяких назв військових звань в Українській пов-

станській армії. Спробувати розмежувати військові звання та посади, показати узуальну практику їхнього вживання.

Джерельна база дослідження – накази командирів Української повстанської армії, спогади учасників визвольних змагань.

Виклад основного матеріалу. Офіційна система військових звань вперше визначена в наказі командування Української повстанської армії під назвою «Наказ військам УПА в справі устійнення військових ступенів для УПА» 27 серпня 1943 року. Мотиваційна частина наказу засвідчувала, потребу в: «*організації цієї армії на засадах сучасної техніки і методів війни*» [8, с. 133]. Усі бойові підрозділи, що змагалися за створення «*Української Соборної Держави*» повинні були стати єдиним цілим [8, с. 133]. Тож система військових звань покликана упорядкувати взаємовідносини між «*поодинокими вояками, бойовими частинами і командним складом армії*» [8, с. 133]. Під час укладання цієї системи командування УПА спиралося на традиції попередніх українських військових формувань: «*з давніх часів і з часів визвольної боротьби рр. 1918 – 1922 армій УНР і УГА*» [8, с. 133]. Відтак, усі вояки УПА називалися *козаками*. В наказі подано визначення цього терміна: «*Козак – є почесне звання борця за Українську Державу*» [8, с. 133]. Така дефініція мала на меті чітко позначити місію вояків УПА – боротьбу за незалежність України, а також встановити зв'язок із багатовіковою історією українських визвольних змагань. Словники, укладені за радянської доби під тиском цензури, відображали інші значення слова *козак*. Зокрема в «Етимологічному словнику української мови» (далі – ЕСУМ) цьому контекстові найбільше відповідає перше значення: «на Україні в XV–XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини; у Росії XVI–XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на окраїни держави (Дон, Яїк); у дореволюційній Росії з XVIII ст. – представник військового стану, уродженець колишніх військових областей, який був зобов'язаний служити в армії за пільгове користування землею; рядовий кавалерійської частини, укомплектованої з таких представників; уродженець колишніх військових областей; парубок, юнак; відважний, завзятий, хоробрий чоловік і под.» [4, с. 495–496]. З поданих у словнику значень стає очевидно, що автори змушені ігнорувати боротьбу козацтва із росій-

ськими загарбниками, відповідно до ідеологічної доктрини часів СРСР. До того ж, за визначенням українського козацтва, одразу йде тлумачення про козаків в Росії, що семантично майже збігається, відрізняючись лише географічно. Таким чином ніби стирається межа між цими двома явищами. Українські козаки описані лише як борці проти поляків і турків з татарами, максимально подібні до козаків у Росії, а надалі взагалі зобов'язані служити в російській армії. У Словнику української мови в 11 томах (далі – СУМ–11) бачимо такі самі визначення, проте, на відміну від дефініцій в ЕСУМі, вони чітко відокремлені, а також ліпше доповнені цитатами з текстів класиків української літератури, що створює правильне контекстне оточення [18, с. 209]. У Словнику української мови в 20 томах, укладеному за часів відновлення незалежності Української держави, стаття перероблена на якісно новому рівні, зокрема козак: ‘В Україні XV–XVIII ст. – вільна людина перев. із селян або міської бідноти, що осіла на південних землях України й брала участь у боротьбі проти загарбників; нащадок такої людини; На Лівобережній Україні з II половини XVIII ст. до 1918 р. – представник соціального стану вільних селян; У XX–XXI ст. – учасник українських військових та напіввійськових формувань’ [23, с. 214]. Бачимо, що з початкового визначення укладачі словника вилучили всі найменування загарбників, а також доповнили його часовими рамками. Зокрема згадано, що козаками до 1918 на Лівобережній Україні називали вільних селян. Проте для нашого дослідження ще більшу цінність матиме третя частина в якій є згадка про козаків як учасників українських військових та напіввійськових формувань у XX–XXI ст., якими були й лишаються вояки УПА.

Узуальна практика, зафіксована в «Літописі УПА» свідчить про те, що назва *козак* була не такою поширеною по відношенню до своїх побратимів й часто стосувалася солдатів ворожих військових формувань: «В початках червня УПА роззброїла 12 німців і 60 **козаків** у Турійську» [9, с. 128]; «На початку грудня 1943 р. в селі Забара Корецького р-ну бійці УПА вбили 7 **козаків** з німецького карального загону» [9, с. 227]; «9 жовтня 1943 р. відділи УПА повністю ліквідували державний маєток Костюшково в Луцькому р-ні, який був осідком 197 окупантських карательних загонів. Всіх ляхів, що там були, знищено. 20 німецьких “**козаків**” відділи УПА забрали з собою» [9, с. 196–197]; «На початку грудня 1943 р. в селі Забара Корецького р-ну бійці УПА вбили 7 **козаків** з німецького карального загону» [9, с. 227].

Очевидно, що мова йшла про кубанських козаків, які пристали на службу до німецьких військових формувань, про що свідчить наступна цитата: «До Олики прибуло в жовтні 1943 р. до 1000 осіб кубанців – з жінками і дітьми. Кубанські **козаки** носять різні німецькі мундири. Покищо вони заявляють свою охоту співпрацювати з німцями, які обіцяли їм “автономію”» [9, с. 202]. З текстів «Літопису УПА» видно, що на позначення найменування ворога слово *козак* часто брали в лапки, були випадки виділення курсивом. Ця назва фігурує поряд із *німцями*, щоб позначення ворога ставало зрозумілим за контекстом. Проте очевидно, що така подібність назви викликала плутанину й певний дискомфорт. Тому в текстах УПА стали вживати *т. зв.* (так звані) *козаки*: «В вересні німці арештували, роззброїли та вивезли до Німеччини всіх *т. зв.* “**[к]озаків**”, що стояли здебільшого залозами по залізничних станціях. В Бересті Литовському було нпр. 1200 **козаків** побіч 4000 німців та 2000 озброєних поляків. Деякі козацькі частини німці мали перекинути на італійський фронт. Розумніші **козаки** заздалегідь перейшли на сторону українських збройних самооборонних відділів» [9, с. 174]; «11 жовтня в с. Одероди Олицького р-ну бежкетували *т. зв.* **козаки**. Вони вбили сільського старосту й ще одного господаря, а їх господарства спалили» [9, с. 179]. На наш подив в «Літописі УПА» вживання лексеми *козак* щодо побратимів, військових УПА є рідкісним, на противагу згадок про кубанських козаків, які, ймовірно стали причиною цього явища.

Наступним званням рядового складу в УПА є *вістун*. В ЕСУМі не знаходимо відповідної словникової статті. В СУМ–11 на позначення цього слова немає згадок про військове звання. Проте в СУМ–20 бачимо, що це ‘розвідник, дозорець’ із ремаркою *заст.* (застаріле), а також ‘військовий чин у козацьких військах та деяких українських арміях минулого’ із ремаркою *іст.* (історичне) [22, с. 127]. В текстах «Літопису УПА» це звання трапляється досить часто: «Упродовж короткого часу **вістун** Кир зголосив мені, що стан полонених 107 чоловік, у тому трьох старшин, кільканадцять підстаршин та решта стрільцтво» [10, с. 88]; «Бій тривав дві години. Ворог утратив поверх 50-ть убитими. З нашого боку впали на полі слави: **вістун** Непорадний – ройовий, старший стрілець Гора і трьох тяжко ранених. Упалих – **вістуна** Непорадного і старшого стрільця Гору товариші повстанці похоронили на тому місці, де вони склали свої буйні голови за волю України. 5. 4. 1948 року» [10, с. 240]. Крім того набуло поширення звання *старший вістун*,

що свідчило про реформування системи звань в УПА відповідно до потреб війська: «Старі та добре вишколені розвідувачі, під командуванням **старшого вістуну** Комара, солідно виконують своє завдання» [10, с. 44]; «Головний удар був спрямований на першу чоту під командою **старшого вістуну** Залізняка. Повстанці відважно відбивали всі атаки» [10, с. 201]; «Повернулися з розвідки стрільці. – Друже командире, зголошую прихід з розвідки – відрапортував **старший вістун** Липкевич. 56 – Дякую, – спочинь. Ну, як справи? – діловито запитує командир Грегит, ідучи на бік зі стрільцями» [11, с. 56–57].

До підстаршинських звань в УПА належить **десятник**, яке в цьому значенні не зафіксовано в СУМ–11, СУМ–20, а також в ЕСУМі. Також зазначимо, що вживання цієї назви не надто поширене в «Літописі УПА», а також те, що це звання збігається з посадою **десятника**: командира підрозділу з десяти осіб. «В першу чергу усунути нездібних боронитися цілком з села. Неозброєних узброїти в холодну зброю, поділити на десятки, призначити **десятників**, кожному **десятникові**, або кільком **десятникам** доручити бойовий участь, чи давати інші бойові завдання. Навчити тримати зв'язок і давати поміч сусідам» [8, с. 137]; «18. 2. 46 р. в с. Тростянець, Золочівського р-ну, Львівської обл., НКВД арештувало священика, голову сільради, учителя та всіх **десятників** тому, що в них ніби були закопані автомати. Як виявилось, автомати підкинули самі більшовики» [13, с. 186]. Варто зазначити, що військові звання **старший десятник** та **підхорунжий** не зафіксовані в «Літописі УПА». Висловимо обережне припущення, що ці назви з певних причин могли бути маловживаними серед українських повстанців того періоду.

Наступним засвідченим у «Літописі УПА» молодшим старшинським рангом є **хорунжий** ¹. Особа, що носила прапор або корогву війська; прапороносець; 2. У XVII–XVIII ст. на Україні – особа, що входила до складу генеральної старшини й головним чином інспектувала військо, а також була охоронцем великого полкового і малого прапора; 3. Перший офіцерський чин у козацких військах дореволюційної Росії, який відповідав підпоручику й корнету; особа, що мала цей чин [21, с. 131], [5, с. 204]. Наразі в найповніших лексикографічних кодексах не засвідчено лексеми **хорунжий** зі значенням звання учасника українських військових формувань XX – XXI ст. Проте за вказаним тлумаченням це звання можемо прирівняти до першого офіцерського рангу, що часто трапляється в текстах «Літопису УПА»:

«Ясно, що про всякі переговори і зв'язки не могло бути й мови. Тому **хорунжий** Різун післав один підвідділ на засідку, що на неї попали більшовики. На засідці мали вони кількох убитих і ранених» [10, с. 38]; «Гонта стає ройовим сотні **хорунжого** Прута. Під командою **хорунжого** Прута бере участь у всіх засідках та наскоках. Останнім його боєм під командою **хорунжого** Прута був бій у Лесівці, Богородчан-ського району. В тому бою його ранено. **Хорунжий** Прут відходив у рейд і Гонта, хоч був ранений, рішився їти також» [10, с. 53]; «Табір добровольців поміщувався над селом Космач-Микуличин. Із них сформовано курінь "Чорні Чорти" імені полк. Є. Коновальця. Командиром куреня був **хорунжий** Липей. Курінь поділявся на підстаршинсько-вишкільну та технічну сотні» [10, с. 57]; «Нараз, коли більшовики появились перед засідкою, вийшов **хорунжий** Ясь, який був якраз при відділі, і запропонував більшовикам здатися» [11, с. 190].

Широко розповсюдженим в розгляданих текстах є звання **поручника**, що зафіксовано в СУМ–20 'Військове звання українських січових стрільців (1914–1919 рр.), ряду армій інших країн рангом вище від підпоручника, а також особа, яка має це звання' [24, с. 490]. Натомість у СУМ–11 зафіксовано лише номінацію **поручик** 'офіцерське звання у царській армії, наступне після чину підпоручика, а також особа, що має це звання' [21, с. 296]. В СУМ–20 також є ця лексема з оновленим тлумаченням 'Військове звання офіцера царської армії Росії, а також ряду інших армій рангом вище від підпоручика, а також особа, яка має це звання; лейтенант' [24, с. 490]. Відповідно до системи військових звань в УПА **хорунжий** та **поручник** належать до старшинських чинів, що передбачає приналежність до офіцерського складу. На сторінках «Літопису УПА» лексема **поручник** трапляється досить часто: «Одна сотня, під командуванням **поручника** Явора, зробить засідку на тих, що скоріше йтимуть до села. Вона має вдарити вогнем. Друга сотня, під командуванням **поручника** Сапера, має завдання підійти непомітно розстрільною до тих більшовиків, що залишаються в лісі» [10, с. 44]; «18 жовтня 1945 р. відбулася відправа **поручника** Прута з сотенними свого куреня» [10, с. 44].

Особливу цікавість викликає опис кар'єрного зростання на прикладі конкретної особи: «Командирські здібності та жертвенність не дають Саперові довше побувати на пості **чотового**. 1945 року він перебирає вже команду над сотнею, а 1946, за бойові успіхи, **старший булавний** Сапер дістає ступінь **поручника** і Бронзовий

Хрест Бойової Заслуги» [11, с. 141]. На цьому прикладі спостерігаємо чергування посади *чотовий* (командир чоти) та звання *поручник*. У наказі від 27 серпня 1943 року звання *чотовий* відсутнє. Відповідно до структури УПА чота була другим за чисельністю бойовим підрозділом, більшим, ніж рій, проте меншим за сотню. Тож було простіше називати командира чоти – *чотовим*, відповідно до посади, а не звання. Надалі бачимо, що командування сотнею передбачає звання *старшого булавного*, а до того, відповідно й *булавного*, які ймовірно з'явилися пізніше розгляданого в дослідженні наказу й відповідали старшинським званням. Вищим від *старшого булавного* один із авторів літопису Б. Подоляк позначає *поручника* – звичне звання в системі військових ступенів УПА. Підвищення від у званні від *булавного* до *поручника* спостерігаємо також в наступній ілюстрації: «Команда: *перша чота першої сотні* (*першою сотнею* командував *бул. Бобик*, пізніше *поручник*) під командою *чотового* Нечая, *заягти під самою лінією та збірним вогнем знищити танкетку й авта! Друга сотня* (*нею* командував *бул. Вихор*), *розтягтися вліво, заягти й бити по маршующих за автами більшовиках!*» [11, с. 153]. З цього також варто зауважити, що *булавний* був командиром сотні, як, відповідно й *поручник*.

Втім старшим за званням від *поручника* був *сотник*, що також, принаймні за семантикою, передбачало командування сотнею. Певним чином це також могло викликати плутанину поміж званням та посадою. в «Літописі УПА» фіксуємо набагато більше вживань лексеми *сотенний*, що скоріше відповідає посаді командира сотні, а не військовому званню *сотник*, яке трапляється в текстах літопису значно рідше: «б жовтня відділ УПА під проводом *сотника* Гордієнка вдарив на німців, що верталися з награбованим майном з села Коківцець» [9, с. 196]; «Я застав *сотника* Чорноту, *поручників* – Сапера, Павла, Явора, бунчужного Богдана та коло 70-ть стрільців і деяку кількість підпільників» [10, с. 212]. З поданої цитати також можна побачити як рядовий склад вояків УПА почали називати *стрільцями* замість *козаків*, що й розв'язало проблему спільної назви із донськими чи кубанськими козаками, що були на стороні німецьких загарбників. Для номінації *сотенний* лишається проблема розрізнення військового звання й посади чи їх поєднання, що можна спробувати визначити за контекстом: «Цього вечора відійшов з Кам'янки *сотенний* Черник зі своїм відділом, який дістав окреме призначення в іншому терені» [10, с. 72];

«Сотня під командою *сотенного* Кармелюка має завдання зайняти станицю польської поліції. Сотня *хор. Пирога* – обложити місто заставами» [10, с. 82]. На цьому прикладі бачимо як однією сотнею командує *сотенний* Кармелюк, що може відповідати військовому званню й посаді. Тоді як іншою сотнею командує *хор. (хорунжий)* Пирога. У цьому випадку очевидно, що він має військове звання *хорунжого* і посаду командира сотні. В наступному прикладі спостерігаємо лексеми *сотенний*, *булавний* і *чотовий* в одному ряді: «Весело усміхаються. Вітаємось і знайомимось: *сотенний* Шум, *булавний* Ворон, *чотовий* Крига та *чотовий* Кривоніс» [10, с. 104]. Можна припустити, що ці номінації відповідають займаним посадам командирів УПА, як і в наступній ілюстрації: «*Перший з них* – чоловік середніх літ, середнього росту, кріпкої будови, з поважним обличчям – це *курінний* Благий. Другий – молодший, біля 25-ти років, стрункий – *сотенний* Олег. Останній малий, слабкої будови, майже дитячих рис лиця, з усміхненими все очима – *сотенний* Шум» [10, с. 124]. Поряд із описом *курінного* (командира куреня) логічно продовжити ряд ознайомленням із *сотенними*, керівниками менших підрозділів, що входять до попереднього.

Булавна старшина також мала три військові звання. Втім, молодше з них, *осаул*, не вдалося зафіксувати в «Літописі УПА». З цього можна зробити припущення, що його вживали порівняно нечасто чи замінили іншою номінацією.

Ступінь *підполковника* також, на диво, фіксуємо нечасто, зокрема в наказі підвищення до ступеня генерала *підполковника* Чупринку (Романа Шухевича): «Підвищується до ступеня генерала: 1) *підполковника* Чупринку – Головного Командира УПА (з датою старшинства від 22. I. 1946 р.)» [13, с. 143]. Звання зафіксоване в СУМ–11 'військове звання середнього командного складу рангом нижче полковника, а також особа, що має це звання' [19, с. 484]. Надалі словникова стаття розширена в СУМ–20 'Військове звання старших офіцерів у Збройних силах, у поліції і т. ін. України й ряді армій світу рангом вище від майора й нижче від полковника, а також особа, яка має це звання' [23 : с. 112].

Звання *полковник* трапляється в «Літописі УПА» досить часто. В СУМ–11 подано визначення, що це 'офіцерське звання або чин в армії на ранг нижчий від генерал-майора' [20, с. 86]. В новому виданні словника української мови попередній опис доповнено '1. Військове звання старших офіцерів у збройних силах, у поліції і т. ін. України й ряді армій світу рангом вище від підпол-

ковника й нижче від бригадного генерала, а також особа, яка має це звання; 2. іст. У XVI–XVIII ст. в Україні – одна з найвищих посад козацької старшини, а також особа, яка має це звання» [23, с. 112]. Багато знакових командирів УПА були саме полковниками, спогади про яких записані очевидцями, учасниками визвольних змагань. «Внав **полковник** Клим Савур» героїською смертю в бою з переважаючими силами більшовицьких окупантів 12 лютого 1945 р. у лісі біля Орівських хуторів, Клеванського району, Рівненської області» [14, с. 98]; «Тут майор Неймет Фриц був комендантом вишкільного табору угорських партизанів, "копіяшів", а його унівський контрагент – **полк.** Олександр Даниленко ("Данько"), командир кінноти Південної групи УПА, членом вишкільної місії УПА, яку угорський головний штаб запросив вишколювати своїх партизанських старшин» [12, с. 62]; «Хоч я був так близько **полк.** Л. Ступницького, мені невідомо, коли він перебрав пост шефа Військового штабу УПА, чи може він вже був на цьому пості перед моїм приходом. Спочатку мені здавалось, що він є комендантом нашого вишкільного осередку, бо він мав стосунок до всіх вишкільних груп. Тоді **полк.** Л. Ступницький перебував звичайно з невеликим своїм почотом на окремії квартирі, але

що там робилося, мені не було відомо» [12, с. 72]; «Незабаром прийшов наказ від к-ра Північної ВО УПА **полк.** І. Литвинчука перейти в Березнецький район, щоб боронити його від натиску більшовицьких партизан, головно щоб вони не перейшли через ріку Случ на наші тили» [12, с. 85–86].

Висновки. У формуванні системи військових звань Української повстанської армії простежуємо декілька тенденцій. Головною вимогою була унормованість, що закріплювалася відповідним наказом командування УПА. При укладанні враховували досвід минулих поколінь від козацьких часів до УГА (Української Галицької Армії), що дозволило створити історично-обґрунтовану систему військових рангів. Проте узус вносив свої корективи. Зокрема маловживаною стала назва козак, імовірно, через подібність до донських чи кубанських козаків, що виступали на боці Німеччини. Деякі звання, наприклад *підполковник*, малопоширені, на відміну від *полковника*. Часом військові звання при звертанні заміняли посадою, що могли бути співзвучними чи навпаки різними. Попередній висновок, що можна зробити, свідчить про те, що головною мотивацією у використанні військових звань в УПА були нагальні потреби армії, а не лише накази командування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурячок А., Демський М., Якимович Б., упоряд. Російсько-український словник для військовиків. Київ–Львів : Варта, 1995. 543 с.
2. Горбач О. Арґо українських вояків. Наукові записки Українського вільного університету. Мюнхен, 1963. Т. 5. С. 213–249.
3. Долинський Є. Військова термінологія як елемент підготовки майбутніх філологів // Актуальні питання гуманітарних наук. 2024. Вип. 67. С. 55–59.
4. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (гол.) [та ін.]. Т. 2 : Г–Копці. Київ : Наукова думка, 1985. 570 с.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (гол.) [та ін.]. Т. 6 : С–Т. Київ : Наукова думка, 2012. 744 с.
6. Карачун В., Черненко І., Чиж С. Російсько-українсько-англійський військовий словник / за ред. А. Огарка. Київ : Техніка, 2000. 472 с.
7. Литовченко І. О. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (на матеріалі усного і писемного мовлення 80-х – початку 90-х років ХХ ст.) : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. 292 с.
8. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 1 : Українська Головна Визвольна Рада. Документи, 1944–1945 / упоряд. П. Потічний. Торонто : Літопис УПА, 1976. 312 с.
9. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 2 : Українська Головна Визвольна Рада. Документи, 1946–1948 / упоряд. П. Потічний. Торонто : Літопис УПА, 1977. 356 с.
10. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 3 : Воєнна діяльність ОУН-УПА. Документи і матеріали 1943–1950 рр. / упоряд. П. Потічний. Торонто : Літопис УПА, 1978. 448 с.
11. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 4 : Боротьба УПА проти гітлерівських окупантів. Документи і матеріали 1942–1944 рр. / упоряд. М. Марунчак. Торонто : Літопис УПА, 1979. 400 с.
12. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 5 : Документи і матеріали 1945–1950 рр. / упоряд. П. Потічний. Торонто : Літопис УПА, 1980. 420 с.
13. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 9 : Збірник документів і матеріалів / упоряд. П. Потічний. Торонто : Літопис УПА, 1984. 460 с.

14. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 12 : Спогади учасників. Частина 5 / упоряд. П. Потічний. Торонто : *Літопис УПА*, 1987. 490 с.
15. Михайленко Т. Д. Інтра- та екстралінгвістичні аспекти формування і функціонування військової терміносистеми в національних мовах : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ, 1996. 32 с.
16. Мурашко Л. В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1997. 210 с.
17. Рубашова Л. М. Новітні тенденції функціонування української військової терміносистеми. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 730. С. 98–103.
18. Словник української мови : у 11 т. Т. 4 : Л–М / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) [та ін.]. Київ : *Наукова думка*, 1973. 840 с.
19. Словник української мови : у 11 т. Т. 6 : П / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) [та ін.]. Київ : *Наукова думка*, 1975. 803 с.
20. Словник української мови : у 11 т. Т. 7 : Р / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) [та ін.]. Київ : *Наукова думка*, 1976. 834 с.
21. Словник української мови : у 11 т. Т. 11 : Ч–Я / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) [та ін.]. Київ : *Наукова думка*, 1980. 703 с.
22. Словник української мови : у 20 т. Т. 3 : Ваал–Вятський / ред. кол. : В. В. Німчук (гол.) [та ін.]. Київ : *Наукова думка*, 2014. 908 с.
23. Словник української мови : у 20 т. Т. 7 : Е–Жях / ред. кол. : В. В. Німчук (гол.) [та ін.]. Київ : *Наукова думка*, 2017. 944 с.
24. Словник української мови : у 20 т. Т. 14 : ПОКІС – ПРЕФЕРЕНЦІЯ / ред. кол. : В. В. Німчук (гол.) [та ін.]. Київ : *Наукова думка*, 2022. 1024 с.
25. Якубський С., Якубський О. Російсько-український словник військової термінології. Харків : *Державне видавництво України*, 1928. 351 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025
Дата публікації: 30.12.2025